

ATLI BOZKIR KÜLTÜRÜNÜN JEOPOLİTİĞİ (ESKİ DÜNYANIN MERKEZİ ORTA ASYA)

Kürşat KOÇAK*

Özet

Zaman değişse de olayların aslı hep aynı kalır. M.Ö. 3500 yıl önce tarih sahnesine çıkan Türklerin hükümlanlık yani devletleşme süreci başlamıştır. Bu süreç Türklere dünya jeopolitiğinin temel noktalarını da öğretmeye başlamıştır. Yerleşik hayat denemelerinden sonra Bozkır kültürüne geçişten sonra Türkler Avrasya'nın geniş jeopolitik coğrafyasını tanıdıkça tarihe mal olan büyük devletleri arka arkaya kurmayı başarmışlardır. Bu çalışmada Türklerin Jeopolitik anlayışının bilinçaltı kodları irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bozkır, Türk, Türk Jeopolitiği, Atlı Göçebe

THE GEOPOLITICS OF STEPPE CULTURE WITH HORSES (MIDDLE ASIA, THE CENTRE OF OLD WORLD)

Abstract

The facts of cases are always same despite the time. Turks gave a start the process of statification in 3500 B.C. This process taught Turks the basis of world geopolitics. After trying sedentary life and steppe culture, they familiarised the geopolitic geography of Europe and then they started to establish big states. In this study, the subconscious codes of Turks's geopolitics vision are scrutinized.

Key words: steppe, Turk, Turkish geopolitics, horseman nomadic

Giriş

Eski dünyanın coğrafyasının hâkimiyetinin merkezi Türkistan'dır. Antik çağlardan itibaren bu coğrafyanın sahibi ve efendileri Türklerdir. Bu hâkimiyet süreci günümüze kadar gelmiştir. Günümüzde güç odaklarının hâkimiyet mücadelesinin cereyan ettiği bir coğrafyadır. Bozkır kültürü coğrafyası bugün Avrasya terimi ile karşılanmakta ve dünya jeopolitiğinin çekim merkezi halindedir. Jeopolitiğin ana unsurları coğrafya ve tarihtir ikisi teraziye dengelemektedir. Bölgede bu iki unsurdaki günümüzde deyim yerindeyse tarihi köklerinden fıskırmaktadır. Bu coğrafyadaki Türklerin serüveni yerleşik hayattan konargöçer hayata geçmekle başladı. Hayvan sürülerine taze otlak ve su ararken coğrafyayı keşfetti. Coğrafya üzerindeki zenginlikleri ve hâkim olmayı, hâkimiyet kurmayı keşfetti. Yaşadığı zorlu hayat bazı pratikleri ve faydacı olmayı gerektirdi. Bunun sonucunda rasyonel düşünce ve hızlı hareket etmeyi öğrendi. Bütün bu zorunlulukların uygulaması sonucu senkronize hareket ettiler ve bu hareket devlet teşkilatını erken çağlarda meydana getirdi. Türkler diğer milletlere nazaran kültür cephesinde de yaşam biçimlerine uygun Atlı Bozkır kültürünü meydana getirmişler ve üç bin yılı bulan bir süre yaşatmışlardır. Görüntü

* Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. kocakkursat@newsehir.edu.tr

olarak Türklerin büyük çoğunluğu İslam medeniyetine geçmiş olsa da ruhunda bozkır kültürünü yaşatmaktadır.

Jeopolitik, coğrafyanın politikaya verdiği yöndür. Bu kısa tanımdaki coğrafya ve politika sözcükleri bütün tür ve ögelerini (alt birimleri) içermektedir. Bugüne kadar yapılmış olan bütün jeopolitik tanımlarında kullanılan “devlet, coğrafya ve politika” sözcükleri jeopolitiğin temel üç dayanağıdır. Bu kavramlardan “devlet” (veya ülke, bölge) jeopolitik değerlendirilmesi yapılan öznedir (İlhan, Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği, 1999, s. 7). Jeopolitik 19. yüzyılın sonlarından itibaren bilim alanı olarak gelişme göstermeye başlar. Anlam, alan ve uygulamaya yönelik koşullarda farklılaşan genç bir dal olduğu için kuramsal yapısı çok değişikliklere uğramıştır. Jeopolitikte en fazla ilişki kurulan Siyasi Coğrafya, Frederich Ratzel (1844-1904) tarafından işlenmiş; Jeopolitik terimi önce İsveçli Rudaolf Kjellén tarafından kullanılmıştır (İlhan, Jeopolitik (Güç Odağı Kuramı), 2019, s. 25).

Bozkır kültürü jeopolitiğinde de en önemli unsur coğrafyadır. Coğrafya insanlık için büyük bir lütuftur ve bu sayede insanoğlu gelişme imkânı bulmuştur. Bozkırda yaşayan Türk insanını Coğrafya Bozkır kültürünü tarihle birlikte yağurmuş ve ona nesnellik vermiştir. Türk tarihinin cereyan ettiği saha Avrasya coğrafyasıdır. Hatta bu geniş sahanın bazı kuşaklarıdır. Yani Orta Avrupa'da Macaristan ovalarından Kore'nin kuzeyine kadar uzanan geniş bir kuşak söz konusudur. Ancak, Avrasya'da Türklerin meydana getirdiği bozkır kültür kuşağının sınırları çağlara göre değişiklik göstermiştir. Büyük imparatorluklar kurulduğunda Çin'in kuzeyi, Afganistan, Kuzey Hindistan, İran, Ön Asya, Mısır, Balkanlar Türk bozkır kültür sistemine dâhil olmuşlardır. Sınırlarını çizmeye çalıştığımız coğrafi kuşak tarım ekonomileri tarafından kuşatılmıştır. Orta Asya ve Doğu Avrupa ise hayvancılığa elverişli idi. Bu da çok açık bir şekilde Türklerin hayvan ekonomisini geliştireceği ve komşularıyla ihtiyaç duydukları tarım ürünlerini temin etmek için ilişkiye gireceği gerçeğine işaret etmektedir (Taşağıl, 2014, s. 29-30).

Jeopolitik üzerine geliştirilen teoriler son iki yüz yıl içerisinde ortaya çıkmıştır ve içerisinde iki tanesi yaşama şansı bulmuş ve popüler olmuştur. Bunlardan birisi İngiliz, Halford John Mackinder'in (1861-1942) dünyayı merkez bölge, iç kenar ay bölgesi ve dış ay bölgesi olarak üçe ayırarak 1904 yılında yayınladığı, 1917 devriminden sonra Rusya'daki gelişmeleri dikkate alarak geliştirdiği ve “Demokratik İdealler ve Gerçek” isimli kitabında, “Kara Hâkimiyet (Kalpgâh) Teorisi” olarak açıkladığı görüşlerdir (İlhan, Jeopolitik (Güç Odağı Kuramı), 2019, s. 29).

Uygulanma olanağına kavuşan ikinci teori ABD'li John Spykman'ındır (1893-1943). Dünya politikalarına Amerika Stratejisi (1942) ve Barışın Coğrafyası (1944) isimli kitaplarında düşüncelerini yayınlamıştır. İkinci kitabında “Kenar kuşak teorisini” açıklamaktadır. Spykman Kenar kuşak olarak, Batı Avrupa, Türkiye, Irak, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore, Doğu Sibirya'yı sayıyor ve dünya egemenliğine, çevreden merkeze doğru gerçekleştirilecek bir etkinlikle ulaşılabileceğini savunuyor (İlhan, Jeopolitik (Güç Odağı Kuramı), 2019, s. 29).

Türk jeopolitiğinin itici gücünü Türk etnik menşeinin en eski zamanlardan beri üst üste yığılan katmanları olduğunu kabul etmemiz gerekir. Hun-Avar- Göktürk- Uygur-Karahanlı-Selçuklu-Cengizli-Osmanlı vs. gibi sayısız siyasi yapıları üreten bu Türk etnik oluşumu, gerek bozkır ve gerekse onu çevreleyen yerleşik medeniyetleri kendi yönetiminde birleştirecek yüksek idari kabiliyetlerini Bozkır geleneklerinden almaktadır. Türk etnik oluşumu, önce bozkırda ortaya çıkıp şekillenmiş ve oradan bozkır çevreleyen yerleşik uygarlıklara hâkimiyetini genişletmiştir. Demir ve atla bütünleşmiş olan bozkırın atlı savaşçısını yaklaşık M.Ö. 1000 ile M.S. 1500 yılları

arasında Mackinder'in merkez bölgesinden büyük askeri organizasyon düzenleyerek Hindistan, Çin, İran ve Avrupa tarihini şekillendirmiştir. Eski dünyanın bütün yerleşik mntıkları, er veya geç, bozkırın atlı savaçısının yayılma gücüne boyun eğmiştir. Demir ve üzeninin sağladığı muazzam hareketlilik, eski dünya ölçeğinde kapalı bir siyasi sistem yaratmıştır. Tarih, 2500 yıldan daha fazla bozkır dünyası ile yerleşik dünya arasındaki diyalektik çelişki ekseninde yürümüştür (Gündoğdu, 2009, s. 84).

Suat İlhan'a göre Türk Jeopolitik dönemleri:

- a. İslamiyet Öncesi Dönem
- b. İlk İslamiyet Dönemi (Selçuklu İmparatorluğu)
- c. Haçlı Seferleri Dönemi (Selçuklu İmparatorluğu)
- d. Osmanlı İmparatorluğu İlk Dönemi (Kuruluş, Yükseliş, Duraklama)
- e. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (Gerileme, Dağılma) (İlhan, Jeopolitik (Güç Odağı Kuramı), 2019, s. 58-59) olarak yirminci yüzyıla kadar açıklamış devamını ise bütün dünyayı kapsayan ortak dönem olarak izah etmiştir.

Bizim konumuz İslamiyet öncesi dönemi kapsamakta ve bu dönemle ilgili görüşleri ön plana çıkarmaktayız. Ancak yukarıda açıkladığımız modern zamanların iki önemli jeopolitik teori ise Bozkır kültürünün bu teorilerin tarihi köklerinin meydana gelmesindeki etkileri sebebi ile belirtmek zorunluluğu hâsıl oldu. Genelde çalışmalarda geçmişten günümüze doğru bir seyir olurken bu çalışmada günümüz modern metotlarını açıklayarak geçmiş zaman hâkimiyet teorilerini açıklayacağız. Elbette günümüzdeki jeopolitik teorilerin kökenini eski dünyanın ilk çağlarında ortaya çıktığı olgusu doğrudur.

Bozkır kültürünün ortaya çıkışı: Türklerin ilk ana yurdu, Altay ve Sayan (Kögmen) dağları çevresi ile bu dağların kuzey batı bölgeleridir. Fakat diller üzerinde yapılan mukayeseli çalışmalarla Türk anayurdunun bu bölgelerle sınırlı kalmadığı, Türklerin buradan doğuya, batıya ve güneye doğru gittikçe yayıldıkları anlaşılmaktadır. Mesela Türkler, M.Ö. 2 bin yıllarının ortalarından itibaren Altay dağlarından Ural dağlarına ve Yayık nehrine kadar olan geniş bozkır sahaya tamamen yayılmışlardır. Türklerin batıya doğru yayılmalarında Orta Asya'nın coğrafyası adeta yön ve yol gösterici bir rol oynamıştır: Türk anayurdundan batıya doğru yayılan Türkler, Altay ve Tanrı dağlarının birbirine en çok yaklaştığı yerde batıya açılan bir düzlükle karşılaşmışlardır. Coğrafyacılardan Cungarya, (Doğu Türkistan) Türklerin ise Yarış Ovası adını verdikleri bu düzlük, tabiatın kavimlere açtığı adeta bir kapı durumundadır. Bundan sonra Cungarya'nın hemen batısında ortaya çıkan Tarbagatay dağlık arazi ise, Türklerin önünde önemli bir engel teşkil etmemiştir. Tarbagatay'ı kolayca aşan Türkler, Kırgız bozkırı veya Turan ovası adı verilen bugünkü Kazak bozkırlarını tamamen kaplamışlardır. Bu duruma göre, Cungarya ile Hazar denizi arasındaki bozkır saha Türklerin ikinci anayurdu olmuştur (Koca, Türklerin Göçleri ve Yayılmaları, 2002, s. 651).

Bozkır coğrafyasında Türklerin milattan evvel on iki yüzyıldan önce tarım ile uğraşan yerleşik bir toplum olduğu düşünülmektedir Orta Asya'nın en eski kültür merkezlerinden biri ve yerleşik olanı Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat yakınlarında Anav (Anau) adını taşıyan yerden ortaya çıkarılmıştır. Burada yapılan kazılarda M.Ö. 4000-1000 yılları arasında tarihlendirilebilen oldukça gelişmiş yerleşik bir kültüre rast gelinmiştir (Koca, Türklerin Göçleri ve Yayılmaları, 2002, s. 652). Anav kültüründen sonra Afanesyova kültürü (M.Ö. 3000-1700) Türk anayurdundaki bu eski kültüre Abakan bozkırlarında rast gelinmiştir. Abakan veya en önemli buluntu yeri olan Afanesyova adıyla tanıtılan bu kültür, sadece Abakan bölgesi ile sınırlı kalmamış, Altay dağlarından Etil (Volga) nehrine kadar geniş sahayı kaplamıştır (Ögel, İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, 1991, s. 18; Koca, Türk Kültürünün Temelleri

II, 2010, s. 23). Türklere ait olduğu düşünölen ve Bozkır atlı költürünün ortaya çıktığı düşünölen költür ise Andronova költürüdür denilebilir. Andronovo Költürü (M.Ö. 1700-1200) Afanesyovo'nun devamı olarak kabul edilen Andronovo költürü, Tanrı dağları ve Balkaş gölünden Yayık nehrine kadar uzanan bozkır sahasında gelişmiştir. Bu költürü oluşturanların beyaz, brakisefal (yuvarlak kafalı) tipte, atlı savaşı bir kavim olan Türkler'in ataları olduğu tahmin edilmektedir (Koca, Türk Költürünün Temelleri II, 2010, s. 23).

Bozkır Költürü oluşumu itibari ile coğrafyanın etkisindedir. Ancak o günün anlayışı ile kendine özgü hâkimiyet teorisi vardır. Bu teori Türklerin kozmik inançları ile şekillenip merkezden çevreye otoriter imparatorluklar kurmasına imkân vermiştir. Bu kozmik yönetim anlayışının açık ifadeleri Göktürk yazıtlarında ifade edilmiştir. Dünyanın yaratılışından itibaren Türk kozmik anlayışı ortaya konmuştur ve Türk dünya hâkimiyet telakkisi ve dünyaya nizam verme anlayışı Türk jeopolitiği olarak ortaya çıkmıştır. Elbette bu anlayış günün şartlarına göre ilahi bir bağış olarak açıklanmıştır. Oğuz Destanı Türk kâinat anlayışını ortaya koymaktadır.

Gökten bir gök ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan oraya yürüdü ve gördü ki: O ışığın içinde bir kız var, yalnız oturuyor. Çok güzel bir kızdı. Başında (alın da?) ateşli ve parlak bir beni vardı, demir kazık (kutup yıldızı) gibi idi. O kız öyle güzeldi ki, gülse, gök tanrı gülüyor; ağlasa, gök tanrı ağlıyordu. Oğuz Kağan onu görünce akli gitti; sevdi aldı. Kız gebe kaldı. Günler ve gecelerden sonra (gözleri) parladı ve üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Gün adını koydular; ikincisine Ay adını koydular; üçüncüsüne Yıldız adını koydular. Yine bir gün Oğuz Kağan ava gitti. Önünde, bir göl ortasında, bir ağaç gördü. Bu ağacın kovuğunda bir kız vardı, yalnız oturuyordu. Çok güzel bir kızdı. Gözü gökten daha gök idi: saçı ırmak gibi dalgalı idi; dişi inci gibi idi. Öyle güzeldi ki Oğuz kağan onu aldı. Kız gebe kaldı. Üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Gök adını koydular; ikincisine Dağ adını koydular; üçüncüsüne Dengiz adını koydular (Oğuz Kağan Destanı, 1970, s. 3,4). Burada Türk kozmik anlayışı yeryüzü ve uzay üzerindeki etkisi görmek mümkündür.

Eski Türklerde hükümdarın hâkimiyetinin kaynağı ilahi temellere dayanmaktaydı. Tengri hâkimiyetini direk olarak değil bir vasıta ile kullanmaktaydı. Yeryüzünde hâkimiyetin temsilcisi ise "hükümdar" olarak kabul edilmekteydi. Tengri'nin hâkimiyetini yeryüzünde kullanmak ise yine Tengri'nin seçimi ve bağışı ile olmaktadır. Hakan ise kendinin Tengri tarafından seçilmiş ve olağan üstü yetkilerle donatılmış olarak görürdü. Türk halkı da hükümdarın, Tengri'nin yeryüzündeki temsilcisi olduğunu kabul etmiştir. Kut, ülüg ve küç sahibi olmak iktidarın sahibi olmak demektir. Eski Türk anlayışında kut hükümdarlığın manevi temellerinden bir tanesidir. Türklerde hükümdarın, kut, ülüg ve küç sahibi olması hükümdarlığının ve meşruluğunun kabul edilmesi anlamına gelmekteydi. Türk inancında hükümdarın kut, ülüg ve küç sahibi olması onun iktidarının manevi olarak da tasdiki demektir. İktidara gelmek için kut sahibi olmak şartı vardır. Türk milleti ve yöneticileri, hükümdarlarının Tanrı Kut'unu almasına dikkat etmişlerdir. Kutu olmayan veya kutu kaybeden hükümdarı tahtından indirmişlerdir. Bu inanç temelleri Göktürk yazıtlarında net biçimde ifade edilmiştir. "*Üstte mavi gök, altta yağız yer kıldıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumın Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini töresini tutuvermiş, düzenleyi vermiş.*" (Ergin, 2006, s. 9). Kül Tigin Âbidesi Doğu yüzü.

Eski Türklerde dünya hâkimiyeti gün doğusundan gün batısına kadar sınırları çizilmiş yani o günkü dünya hâkimiyeti ifade edilmiştir. Bu hâkimiyetin kaynağı ise Oğuz Kağan destanıdır. "Güneş bayrak, gök kurikan (çadır)." (OğuzKağanDestanı, 1970, s. 5) İfadesi ile gök kubbenin altında, güneşin aydınlatıldığı ve enerji verdiği her yeri devletin sınırları olarak göstermektedir. Oğuz Kağan'ın kuracağı

devletin sınırları dünyanın sınırları dünyanın tamamını kapsadığı ve yeryüzünde Gök Tanrı'nın kendisine bu sorumluluğu yüklediğine inanmıştır (Yuvalı & Yoska, 2019, s. 198).

Göktürk yazıtlarında ise daha belirgin biçimde ifade edilmiştir. “*Dokuz Oğuz beyleri, milleti! Bu sözümlü iyice işit, adamakıllı dinle: Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, onun içindeki millet hep bana tâbidir.*” (Ergin, 2006, s. 3) Kül Tigin Âbidesi Güney yüzü. Türk kağanları zaman zaman, kendilerine güç ve yarlık, yani izin veren, gökle yeri yan yana anıyorlardı: “*Yukarıdaki gök, aşağıdaki yer yarlığı için, halkımı gözünü görmediği, kulağının işitmediği yerlere kadar götürdüm.*” Bilge Kağan başarısını burada “gökle yere” bağlıyor ve yönlerle, dünya'nın veya kendi devletinin çevresini çiziyordu. İleride gün doğusuna, sağda öğle yerine, arkada gün batısına doğru ve solda gece ortasına, yani uzak kuzeye kadar gittiğinden söz açıyordu. Burada yerin ve göğün izni ile dünya devleti kurma düşüncesi görülüyordu (Ögel, Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar), 1982, s. 31).

Avrupa Hun imparatoru Uldin 409 yılında Doğu Roma imparatoruna “*İstersem güneşin doğduğu yere kadar olan yerleri kolayca fethedebilirim.*” diyordu (Baştav, 1998, s. 31). Göktürk Kağanı Bilge ise “*Tanrı lütfettiği için illiyi ilsizletmiş, kağanlığı kağansızlatmış, düşmanı tâbi kılmış, dizliye diz çöktürmüş, başlıya baş eğdirmiş.*” diyordu. Kül Tigin Âbidesi Doğu yüzü (Ergin, 2006, s. 13).

Batı Göktürk hakani Tardu 597-598 yıllarında Bizans'a yazdığı mektupta kendini “7 ırkın ve 7 iklimin başı” olarak tanıtmıştır (Kafesoğlu, Umumi Türk tarihi Hakkında Tespitler Görüşler Mülâhazalar, 2014, s. 201).

Ok ve yay'ın Türklerde, bir dünya hâkimiyeti veya bir dünya kurma ile ilgili bir sembol olduğu da, bir gerçektir. Bunu ilk önce Oğuz Destanı'nda görüyoruz. İslamiyet'ten önce de Türklerde yay ve ok sembol olarak çok önemli idi. Bu önem İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde de devam etti. Nitekim Artuk beyin ile Fatih'in kiliselerin tavanına ok atmaları, yine bu eski Türk geleneğinin devamı olsa gerektir. Ancak mana bakımından (methaphorical), yani biraz değişmiştir. Dünya hâkimiyeti sembolü olarak görülen kılıç ise, Atilla ile ilgili vesikalarda görülür (Ögel, Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar), 1982, s. 39, 40). Avrupa Hun imparatoru Attila'nın dünya hâkimiyetindeki en önemli manevi motif Ares'in kayıp kılıcının bulunup ona getirilmesidir. Hun (İskit) kralları nezdinde kayıp kılıç daima kutsal kabul edilmiştir. “*Bir çoban inek yavrusunun topalladığını görünce bu yaranın da sebebini bulamayınca, endişeyle kan izlerini takip ediyor. Nihayet kılıca geliyor. Dana otlarken kılıcın üstüne basmış. Çoban işte bu kılıcı kazıp çıkararak hemen Attila'ya getiriyor. O bu hediyeden dolayı teşekkür ederek, kendisini bütün dünyanın imparatoru tayin edildiğini düşünüyor ve Ares'in kılıcı ile savaşlarda başarılı olmanın kendisine bahşedildiğine inanıyor.*” (Priskos, 1995, s. 53).

Avrupa Hun imparatorluğunda da Bozkır dünya hâkimiyet telakkisi geçerli idi. İstepte, siyasi hayatın sınırları âdeta kosmosta cereyan eder. Zira dünyanın merkezi kağanın çadırıdır ve diğer iktidar grupları onun etrafında konuşlanır. Devlet kuvvetli kağanlar zamanın da kâinatın küçülmüş bir kopyası halini almıştır. Kuzey aslı yönlerin başıdır ve kâinat, kuzey yıldızının etrafında döner. Bu sebeple toplumda bütün iktidar sahipleri kutup yıldızları iktidar kutup yıldızı altındaki yerini almaya gayret gösterirler. Kağanın geniş bir yatağa benzeyen tahtı da, yüksekçe bir yerde sarayın kuzeyindedir ve dünyanın merkezini temsil eder. Hiç kimse hükümdarın oturduğu yerin yüksekinde bulunamaz, sarayın kuzeyinde ve güneyinde kimse oturamaz. Asli yönlerde dört köşe ve altı köşe gibi kozmogonik icaplara uyar (Baştav, 1998, s. 65).

Bozkır Türkleri modern zamanın jeopolitik görüşlerinin bütünü olan dünya hâkimiyeti fikrini binlerce yıl önce meydana getirmişlerdir. Dünya hâkimiyetini doğal hakları olarak görmüşler ve bunun da

kendilerine Tanrı bağışı olduğunu iddia etmişlerdir. Bu görüşe göre tarihin büyük jeopolitik uzmanları Türklerdir diyebiliriz.

Dünya hâkimiyetinde başarılı olmak için yönetim şekli son derece önemlidir ve bu sebepten dolayı Türk yönetim sistemi kozmik ve ilahi olarak dizayn edilmiş ve açıklanmıştır: Türklerde yönetimin temeli ilahi kökenli idi. Devlet, hukukî açıdan emretme hak ve salahiyetine sahip ve o emri icra kudretine haiz bir sosyal nizamdır. Ancak emretme hakkını itaat edenler tarafından meşru kabul edilmesi lazımdır, aksi halde devlet yok, zorbalık vardır. Meşruluğu tanınan devletlerde, topluluklara göre çok çeşitli olan hükümler ortak vasıfta üç tip tespit etmek mümkün görülmüştür: Gelenekçi hâkimiyet, karizmatik hâkimiyet, kanuni hâkimiyet. Eski Türk hükümler anlayışı, karizmatik tip olarak kabul edilmiştir. Vesikalarda Türk hükümdarına idare etme hakkını tanrı tarafından verildiğini (bağışlandığını) göstermektedir (Kafesoğlu, Umumi Türk tarihi Hakkında Tespitler Görüşler Mülâhazalar, 2014, s. 133). Asya Hun imparatorunun unvanı: “*Gök Tanrı'nın, güneşin, ayın tahta çıkardığı Tanrı kut'u Tan-hu*” idi (Kafesoğlu, Umumi Türk tarihi Hakkında Tespitler Görüşler Mülâhazalar, 2014, s. 133; Ögel, Büyük Hun İmparatorluğu, 1981, s. 427). Hun imparatoru Mete tarafından Çin imparatoruna M.Ö. 176 yılında gönderilen mektuptaki şu ifade bu durumun ispatıdır. “*Gök tarafından tahta çıkarılan Hsiung-nu'ların büyük Ch' an-yü'sü saygıyla imparatorun hatırını sorar.*” (Hsiung-nu(Hun)Monografisi, 2004, s. 13). Hun hakanlarının unvanı, Çin işaretleriyle “*Şen-yü*” veya “*Tan-yü*” sözleriyle anılıyordu. Çin tarihleri Hun tarihine başlarken bu unvan için şöyle diyorlardı: “*Şahan-yü, genişlik ve büyüklüğün tanıtması ve görüntüsü demektir. Onların kendileri, göğü böyle düşünüyor ve tasavvur ediyorlardı. Shan-yü için de, (böyle geniş ve büyüktür), diyorlardı.*” (Ögel, Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar), 1982, s. 42).

Bozkır Kültüründe Türkler kendi dünya hâkimiyeti anlayışlarına uygun olarak devlet yönetimleri içinde bürokratik yönetim düzeni kurmuşlardır. Bu düzenin işleyişinde dünyanın dört yönünü esas almıştır. Türk devlet teşkilâtındaki bütün yüksek memuriyetler de Türk kozmik anlayışına göre düzenlenmiştir. Türkler devletin mekânını oluşturan dünyayı “dört köşe” (dört bulung) olarak düşünmüşlerdir. Hanedan üyeleri için Hun devletinde Tan hu unvanını almadan önce “dört köşe veya boynuz” ile “altı köşe veya boynuz” adlarıyla anılan yüksek memuriyetler geliyordu. Bunlardan dört köşe dünyanın dört yönü, altı köşe de altı tali yönü esas alınarak oluşturuluyordu. “Dört köşe” ve “Altı köşe” memuriyetler de kendi içlerinde sağ ve sol olmak üzere iki kısma ayrılıyordu (Koca, Türk Kültürünün Temelleri II, 2010, s. 94-95). Çin kaynaklarında Hun devlet düzeni, hiyerarşik yapısı ve önem sırasına göre kullanılan unvanlar konusunda şu bilgiler kaydedilmiştir:

Sol ve Sağ Kol “Hien-vang”

Sol ve Sağ Kol “Kok-le vang”

Sol ve Sağ Kol Ta-siang “Başkomutanlar” Sol ve Sağ Kol Ta-tu-bay “Yüksek kolordu komutanları”

Sol ve Sağ Kol Ta-tong-ho “Büyük Tang-ho”

Sol ve Sağ Kol Ku-to-ho (Kut-tu-hu) (de Groot, 2010, s. 79).

Asya Hunlarında memuriyetler sağ ve sol bölümlere ayırmışlar ve sol tarafı daha seçkin saymışlardır. Büyük rütbelerden en mühim dört tanesi (dört Köşe), diğer derece bakımından bundan sonra gelenleri (altı köşe) diye adlandırmışlardır (Ligeti, 1982, s. 35). Dünyada da dört ana cihet vardı ve her cihet altı tali yöne ayrılabilirdi. Böylece, esasta ikili olan 4'lü ve 6'lı dilimler halindeki kuruluş vasıtası ile yeryüzüne çeki düzen veren ve bu makam sahiplerinin kendisine bağlı bulunduğu, Gök temsilcisi, “kut” sahibi hun Tan hu'su dünyayı idare edebilirdi (Kafesoğlu, Umumi Türk tarihi Hakkında

Tespitler Görüşler Mülâhazalar, 2014, s. 136). Hunlardan itibaren Türk devlet teşkilatlanması yerel olarak hiçbir zaman hareket etmedi ilk kurulduğundan beri hep dünya hâkimiyeti telakkisi üzerine düşünüldü. Neden böyle olduğunu sorgularsak bunun sebebi olarak Bozkırda hayvan sürülerini beslemek için gezerken doğaya hâkim olmak ve imkânlarından faydalanmak içindir.

Sonuç

Jeopolitiğin iki ayağı vardır tarih ve coğrafya, bozkır kültüründe coğrafya üzerine Tarih meydana getirilmiştir. Bozkır kültüründe hayvan ekonomisi doğal çevre üzerinde meydana gelip gelişmiş ve Türkleri doğal coğrafyaya bağımlı hale getirmiştir. Hayvanları otlatma serüveni ile başlayan bozkır kültürü ekonomisi sonucunda Türkler çok geniş bir coğrafyayı tanımıştır. Coğrafyanın tanınması sonucunda hâkimiyet kurma mecburi hale gelmiştir ve sonucunda Bozkır jeopolitiği ve küresel çapta Türk hâkimiyeti olgusu temelleri atılmıştır.

KAYNAKÇA

- Baştav, Ş. (1998). *Büyük Hun Kağanı Attila*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2007). *Erken Devir Türk Sanatı*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- deGroot, J. M. (2010). *Hunlar ve Türkistan, (Terc. G. Ahmetcan ASENA)*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Durmuş, İ. (2008). “Eski Türk Devletlerinin Oluşumun Temel Unsurları”. *Gazi Türkiyat, Sayı 2* , 25-45.
- Durmuş, İ. (2008). *İskitler*. Ankara: Genelkurmay Yayınevi.
- Ergin, M. (2006). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gündoğdu, A. (2009). *Türk Jeopolitiği*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Güngör, E. (1996). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Herodotos. (2006). *Tarih. Terc. Mümtekin ÖKMEN*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Hsiung-nu(Hun)Monografisi. (2004). *HAN HANEDANLIĞI TARİHİ, Terc. Ayşe ONAT, Sema ORSOY, Konuralp ERCİLASUN*. Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi.
- İlhan, S. (2019). *Jeopolitik (Güç Odağı Kuramı)*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- İlhan, S. (1999). *Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği*. Ankara : Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kafesoğlu, İ. (2014). *Umumi Türk tarihi Hakkında Tespitler Görüşler Mülâhazalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Koca, S. (2010). *Türk Kültürünün Temelleri II*. Ankara: Pelin Ofset.

- Koca, S. (2002). Türklerin Göçleri ve Yayılmaları. *Türkler Ansiklopedisi* (s. 651-663). içinde Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ligeti, L. (1982). Asya Hunları. G. NEMETH içinde, *Atitila Hunları* (s. 25-50). Ankara: (Terc. Şerif BAŞTAV), Ankara Üniv. DTCF Yayınları.
- OğuzKağanDestanı. (1970). *W. BANG ve G. R. RAHMETİ*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ögel, B. (1981). *Büyük Hun İmparatorluğu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları (2 cilt).
- Ögel, B. (1991). *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ögel, B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Priskos. (1995). *Avrupa Hunları, Grek Seyyahı Priskos(V. Asır)'a Göre, (Terc.Ali Ahmetbeyoğlu)*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Taşgılı, A. (2014). *Kök Tengri'nin Çocukları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Yuvalı, A., & Yoska, E. (2019). *Türk Dünyasının Ortak Kültürel Değerleri*. Konya: Kömen Yayınları.